
ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УДК 39(477.83/.86)

О. Я. Дрогобицька

АВТОРИТЕТ ВЧИТЕЛЯ У ГАЛИЦЬКОМУ СЕЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ — ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,

в. Т. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Дрогобицька Оксана Ярославівна, к.і.н., доц., доцент кафедри етнології і археології, e-mail: oksanca@meta.ua

АНОТАЦІЯ

Як правило, у другій половині ХІХ ст. у Галичині вчителями ставали дяки, громадські писарі, учні середніх шкіл, відраховані за погані успіхи у навчанні, колишні військові і молодь з бідних родин. Багато хто розглядав школу лише як тимчасову роботу. Вчительська професія користувалася низьким авторитетом через невисокий рівень знань педагогів та незадовільне матеріальне становище. Вчитель також не був доброю партією для одруження. Негативну роль у ставленні селян до вчителів відігравали конфлікти через невідвідування дітьми школи. Крім цього, для багатьох селян школа асоціювалася із зайвими грошовими витратами. Особливо важко налагоджувалися стосунки із селянами у селах, де школа щойно відкрилася або де працював несумлінний попередник. Водночас працьовитий, відповідальний учитель міг мати вищий авторитет навіть за священика.

Ключові слова: вчитель; Галичина; рівень авторитету; село.

О. Я. Дрогобицкая

**АВТОРИТЕТ УЧИТЕЛЯ В ГАЛИЦКОМ СЕЛЕ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX — НАЧАЛО XX ВЕКА)**

Прикарпатский национальный университет
имени Васыля Стефанька,
ул. Т. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина

Дрогобицкая Оксана Ярославовна, к.и.н., доц., доцент кафедры этнологии и археологии, e-mail: oksanca@meta.ua

АННОТАЦИЯ

Обычно во второй половине XIX ст. в Галичине учителями становились дьяки, общественные писари, ученики средних школ, отчисленные за плохие успехи в учебе, бывшие военные и молодежь из бедных семей. Многие рассматривали школу лишь как временную работу. Учительская профессия пользовалась низким уважением из-за невысокого уровня знаний педагогов и неудовлетворительного материального положения. Учитель также не был хорошей партией для бракосочетания. Негативную роль в отношении крестьян к учителям играли конфликты на почве непосещения детьми школы. Кроме этого, для многих крестьян школа ассоциировалась с лишними денежными расходами. Особенно трудно налаживались отношения с крестьянами в селах, где школа только что открылась или где работал недобросовестный предшественник. В то же время трудолюбивый, ответственный учитель мог пользоваться высшим авторитетом даже за священника.

Ключевые слова: учитель; Галичина; уровень авторитета; село.

О. Ya. Drogobytska

**THE TEACHER'S AUTHORITY IN THE GALICIA VILLAGE
(SECOND HALF OF THE 19th — EARLY 20th CENTURY)**

Vasil Stefanyk Precarpathian National University,
57 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Drogobytska Oksana Yaroslavivna, Doctor of History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of ethnology and archeology, e-mail: oksanca@meta.ua

ABSTRACT

As a rule, in the second half of the 19th century in Galicia teachers were former scribes, public clerks, high school students expelled for poor grades, former soldiery and young people from poor fami-

lies. Many regarded teaching only as a temporary employment. The teaching profession enjoyed subzero authority due to the low level of knowledge and poor financial situation of teachers. Also, a teacher was not considered a good match for marriage. Conflicts over the non-attendance of school pupils had a negative effect on the peasants' attitude toward teachers. Moreover, for many peasants school was associated with superfluous expenses. The most strenuous teacher—peasant relations were in the settlements with a recently opened school or when a new teacher replaced an unconscientious predecessor. At the same time, a hard-working, responsible teacher could gain even higher authority than a priest.

Key words: teacher; Galicia; authority level; village.

Вивчення повсякденного життя галицького селянина другої половини XIX — початку XX ст. охоплює низку питань, серед яких чільне місце посідає рівень авторитету сільського вчителя і престижність професії педагога у провінції.

Обравши за мету нашого дослідження вивчення особливостей ставлення громадськості до освітян, вважаємо за необхідне проаналізувати фактори, які його визначали. Вказана проблема частково відображена у мемуарних джерелах, серед яких спогади О. Барвінського, В. Нагірного, І. Федорака та інших [1]. Цінну інформацію можна почерпнути із тогочасної художньої літератури, а саме творів Б. Лепкого, У. Кравченко, І. Садового [2]. Перелічені джерела разом із дослідженнями сучасних істориків дозволяють відтворити цілісну картину, пов'язану із рівнем авторитету працівників освіти.

Насамперед варто зауважити, що вчителі походили з нижчих верств, головним чином селянства. Один із дописувачів газети «Народ» у статті «Дещо про учителів сільських яко провідників народних» виділив основні групи, за рахунок яких у другій половині XIX ст. поповнювалися ряди педагогів. Серед них: дяки і громадські писарі; учні середніх шкіл, які не виявили здібностей до навчання і були відраховані; молодь із незаможних родин, що прагнула якомога швидше здобути можливість утримуватися із власного заробітку; військові у відставці [3, с. 78].

Даного питання торкнувся також І. Франко, стверджуючи, що через низьку заробітну платню, яка була меншою за оплату охоронця у в'язниці, ніхто без крайньої потреби не хотів йти на посаду учителя, а відтак педагогами ставали нездібні осо-

би, яким не пощастило знайти іншу посаду. Вони, за словами Каменяра, марнували дітям час, а громаді — гроші [4, с. 114].

Зважаючи на незадовільне матеріальне забезпечення багато хто з педагогів розглядав роботу в школі лише як тимчасовий заробіток перед переходом на працю поштового чи податкового службовця. Значна ж частина дівчат дивились на учителювання як на крайній засіб забезпечення свого існування, якщо їм не вдасться вийти заміж.

Відома німецька приказка «Як усі сторонки (мотузки. — О. Д.) порвуться, то піду на ревізора» у середовищі галицької громадськості набула дещо іншого вигляду: «Як усі сторонки порвуться, то піду на посаду учителя» [5, с. 236]. Доказом панування таких переконань є тогочасна статистика: у 1900 р. з 651 особи після закінчення навчання в учительських семінаріях прибули на роботу до школи лише 371 [6, с. 195].

Згадуючи перші роки учителювання у містечку Бібрка на Львівщині, Уляна Кравченко так писала про своїх товаришів по праці: «Я ж піднялась учителювання наче святого діла, для ідеї та з замилюванням; а вони — ті, що я досі пізнала, були невдачники на хвилях життя, прогнані з середніх шкіл, які вважали учительський стан за одиноке ще становище, за азиль для себе. Ремісники, що виконували свій обов'язок несумлінно, тільки задля шматка хліба» [7, с. 85].

Архітектор, активний громадський діяч В. Нагірний також писав про низьку кваліфікацію своїх педагогів у народній школі в Стрию на початку 60-х рр. XIX ст. Двоє з них закінчили чотирикласну народну школу і препаранду (педагогічні курси з підготовки вчителів народних початкових шкіл), один працював писарем у дідича, а найстрогіший «професор» (за національністю німець), раніше був військовим барабанщиком [8, с. 63]. Як стверджував цей же автор, майже половину тих, хто навчався у препаранді, становили дяки [9, с. 70].

Причину низького авторитету вчительської професії серед громадськості у другій половині XIX ст. О. Барвінський вбачав саме у недостатньо високому рівні знань, які педагоги отримували у препарандах. Автор «Споминів з мого життя» писав, що коли син слабо вчився у гімназії, батько казав йому: «Не хочеш, сину, вчитися, то йди на професора!» — і посилав сина до препаранди» [10, с. 123–124]. Внаслідок цього серед сіль-

ського населення сформувалося зневажливе ставлення до даної професії. Звідси О. Барвінський вивів і народну приказку, яка звучала як прокльон: «Бодайсь чужі діти учив!» [11, с. 123].

Цінні спогади, пов'язані із ставленням до освітян, залишив С. Шах у книзі «Львів — місто моєї молодости». Як стверджував автор, педагогів ніхто не титулував у Львові «пане учителю». Натомість до них зверталися польською мовою «*panie kierowniku*» (незважаючи на те, чи цей учитель був управителем школи чи ні), а в українській — «пане директоре», «пане професоре» чи за прізвиськом [12, с. 196].

Цікавий факт, що підтверджує низький авторитет освітян на початку ХХ ст., згадував В. Костащук. Зокрема, його вчителя К. Палятинського влада перенесла у с. Стецеву на Снятинщині. Усю свою численну сім'ю той змушений був залишити на попередньому місці роботи і переїхати сам. Під час обіду у місцевого священника кухарка сказала йому: «Учителю, намагайте бараболями (картоплю. — *О. Д.*), м'ясо для панів!» [13, с. 203].

Не на користь професії педагога свідчать і уривки спогадів І. Федорака, у яких йдеться про те, як автор залишив навчання у гімназії та вступив до Коломийської приватної вчительської семінарії. Зокрема, він писав: «Жаль мені за гімназійним життям. Там гамір, там життя. Гімназисти мають повагу, а я що?.. Гімназисти не числяться із семінаристами та вважають себе за щось вище» [14, с. 70]. Варто зауважити, що не останню роль у формуванні такого зверхнього ставлення гімназистів відігравали їхні професори, які з погордою висловлювалися про інші типи навчальних закладів [15, с. 138].

Доказом упередженого, а подекуди і зневажливого ставлення громадськості до освітян є і той факт, що вчитель не розглядався в якості вигідної партії для одруження. Зокрема, один із сучасників стверджував, що навіть «стара» панна вважала великим нещастям і приниженням вийти заміж за вчителя [16, арк. 151].

Негативно розцінювала ймовірність шлюбу своєї доньки Неоніллі з сільським учителем дружина о. Чижовського, героїня повісті Івана Садового «Весняний гамір». Незважаючи на те, що Неонілла була вже «старою панною» і не користувалася популярністю серед місцевих парубків, її мати розмірковувала про нерівність цього союзу: «Її донька — попадянка з діда-

прадіда, аристократка, а до того ще й неабияка багатійка, а Теробейко — хто такий? Син якогось мужика, народний учитель із сімдесятьма двома коронами в місяць» [17, с. 104].

Однак педагоги, на відміну від селян, все-таки ставали членами священичих родин. У повісті Б. Лепкого «Веселка над пустирем» дружина священика Ілецького, розмірковуючи про можливість шлюбу своєї племінниці і вихованки Ганни із учителем, говорить: «Ні, ні, що сказали би люди, що сказав би світ? Ілецькі випхали сироту за учителя, пожалували віна для теолога, Ілецькі скупарі, Ілецькі такі, Ілецькі сякі...» [18, с. 189]. Вона неодноразово обговорювала цю проблему із своїм чоловіком і врешті погодилася на цей союз, хоча крізь сльози вкотре пригадувала, що «в їх роді ще не було учителя, і що краще було Гані втопитися, ніж до такого дожити. Таж то біда і нужда, таж то ні людської хати, ні господарства, ні певного завтра!» [19, с. 238].

Можна навести і ще такий приклад з тогочасної художньої літератури. Для одного із героїв твору Д. Лукіяновича «Філістер» учителя Григорія, який походив із заможної селянської родини, стати зятем місцевого священика було таке недосяжне щастя і така велика честь, що він про це навіть ніколи говорити не наважувався [20, с. 104].

Свою негативну роль у ставленні селян до вчителів відіграла й конфлікти на ґрунті невідвідування дітьми школи. Через обов'язок подавати щотижня до місцевої і щомісяця до окружної шкільних рад списки батьків, чиї діти систематично пропускають заняття, педагог мимоволі ставав об'єктом нарікань з боку селян. Ситуацію ускладнювало і те, що для багатьох селян школа асоціювалася із зайвими грошовими витратами, адже громада відала питаннями будівництва чи винайму шкільного будинку, внутрішнього обладнання класів, закупівлі землі під сад і город, утримання сторожа тощо. Особливо важко налагоджувалися стосунки «вчитель — селянин» у місцевостях, де школа щойно відкрилася, або де працював несумлінний попередник.

Водночас варто зауважити, що працьовитий, відповідальний та активний у громадських справах педагог нерідко руйнував усі стереотипи членів сільської громади і за рівнем авторитету міг навіть випереджати священика — традиційно найбільш по-

важну особу в галицькому селі. У 20–30-х рр. ХХ ст. авторитет сільських вчителів зріс, однак у цей період свою негативну роль відіграла політика польської влади, спрямована на перенесення активних у громадських справах освітян і навмисне позбавлення їх посад.

Таким чином, порівняно невисокий рівень авторитету сільського вчителя у другій половині ХІХ — початку ХХ ст. зумовлювався перш за все недостатнім рівнем знань, які майбутні педагоги отримували у препарандах. Крім цього, престижності вказаній професії не додавало погане матеріальне становище вчителів, що не дозволяло вести відповідний спосіб життя і забезпечувати родину. Саме останнє було вагомим аргументом не на користь освітян при виборі у середовищі тогочасної галицької громадськості.

Література та джерела

1. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. — К.: Смолоскип, 2004. — 528 с.; Нагірні, Леви: історія родини. Статті, спосади, наукові розвідки, архівні матеріали / [упоряд.: Х. Лев, Н. Філевич, В. Лев-молодший]. — Львів, 2000. — 162 с.; Федорак І. Мій шлях / І. Федорак. — Снятин: Прут Принт, 2009. — 328 с.
2. Лепкий Б. Твори: В 2 т. / Б. Лепкий. — К.: Дніпро, 1991. — Т. 2. — 719 с.; Кравченко У. Записки учительки / У. Кравченко. — Львів: Априорі, 2010. — 175 с.; Садовий І. Безіменні плугатарі: Повісті, п'єси / І. Садовий. — К.: Веселка. Видавництво імені Олени Теліги, 2003. — 591 с.
3. В. Депо про учителів сільських яко провідників народних (Допись) / В. // Народ. — 1890. — Ч. 6. — С. 78–79.
4. Франко І. Наші народні школи і їх потреби (Реферат на вічі снятинським) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у п'ятдесяти томах. Т. 46, кн. 2. — К.: Наукова думка, 1986. — С. 108–115.
5. Михайлишин О. Депо про перешкоди, спиняючи діяльність учителів народних в просвіті простонародя / О. Михайлишин // Народ. — 1890. — Ч. 15. — С. 235–236.
6. Мисак Н. Українські народні вчителі в Галичині на рубежі ХІХ–ХХ ст.: правове становище та національна дискримінація (за матеріалами періодичних видань) / Н. Мисак // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: Збірник наукових праць. — 2005. — Вип. 7. — С. 191–200.
7. Кравченко У. Записки учительки / У. Кравченко. — Львів: Априорі, 2010. — 175 с.

8. Нагірні, Леви: історія родини. Статті, спогади, наукові розвідки, архівні матеріали / [упоряд.: Х. Лев, Н. Філевич, В. Лев-молодший]. — Львів, 2000. — 162 с.
9. Нагірні, Леви: історія родини. Статті, спогади, наукові розвідки, архівні матеріали / [упоряд.: Х. Лев, Н. Філевич, В. Лев-молодший]. — Львів, 2000. — 162 с.
10. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. — К.: Смолоскип, 2004. — 528 с.
11. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. — К.: Смолоскип, 2004. — 528 с.
12. Шах С. Львів — місто моєї молодости (Спомин, присвячений Тіням забутих Львов'ян) / С. Шах. — Мюнхен: Видавництво «Християнський Голос», 1955. — Ч. I, II. — 267 с.
13. Харитон В. Покутяни: Літературно-документальний диптих: У 2 частинах / В. Харитон. — Снятин: Прут Принт, 2010. — 272 с.
14. Федорак І. Мій шлях / І. Федорак. — Снятин: Прут Принт, 2009. — 328 с.
15. Шухевич С. Мое життя: Спогади / С. Шухевич. — Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. — 619 с.
16. Заклинський Р. Спомини / Р. Заклинський // Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. — Ф. 48. — Спр. 15. — Оп. 4. — 410 арк.
17. Садовий І. Безименні плугатарі: Повісті, п'єси / І. Садовий. — К.: Веселка. Видавництво імені Олени Теліги, 2003. — 591 с.
18. Лепкий Б. Твори: В 2 т. / Б. Лепкий. — К.: Дніпро, 1991. — Т. 2. — 719 с.
19. Лепкий Б. Твори: В 2 т. / Б. Лепкий. — К.: Дніпро, 1991. — Т. 2. — 719 с.
20. Журбенко Л. Філістер: події з родинного життя / Л. Журбенко. — Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1909. — 275 с.

REFERENCES

1. BARVINS'KYI, O. (2004). *Spomyny z moho zhyttya — Remembrances from my life*. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian); LEV, Kh., FILEVYCH, N. & LEV-MOLODSHYI, V. (eds.) (2000) *Nahirni, Levy: istoriya rodyny. Statti, spohady, naukovi rozvidky, arkhivni materialy — Nahirni, Levy: history of family. Articles, remembrances, scientific articles, archives*. Lviv (in Ukrainian); FEDORAK, I. (2009) *Miy shlyakh — My way*. Snyatyn: Prut Prynt. (in Ukrainian).
2. LEPKYI, B. (1991) *Tvory — Works*. Kyiv: Dnipro. Vol. 2. (in Ukrainian); KRAVCHENKO, U. (2010) *Zapysky uchytel'ky — Messages of teacher*. Lviv: Apriori (in Ukrainian); SADOVYY, I. (2003). *Bezimeni pluhatari: Povisti, p'yesy — Nameless ploughers: stories, dramas*. Kyiv: Veselka. Publisher Olena Teliha (in Ukrainian).

3. V. (1890) *Deshcho pro uchyteliv sil'skykh yako providnykiv narodnykh (Dopys')* — Something about the rural teachers as folk explorers (essay). *Narod — People*. 6. p. 78–79 (in Ukrainian).
4. FRANKO, I. (1986). *Nashi narodni shkoly i yikh potreby (Referat na vichi snyatyns'kim)* — Our folk schools and their necessities (A report is on the meeting of Snyatyn). *Zibrannya tvoriv u p'yatdesyati tomakh — The collected works are in fifty volumes*. 46. p. 108–115 (in Ukrainian).
5. MYKHAYLYSHYN, O. (1890). *Deshcho pro pereshkody, spynyauchy diyal'nist' uchyteliv narodnykh v prosviti prostonarodya* — Something about obstacles, stopping activity of folk teachers at enlightening of people. *Narod — People*. 15. p. 235–236 (in Ukrainian).
6. MYSAK, N. (2005). *Ukrayins'ki narodni vchyteli v Halychyni na rubezhi XIX–XX st.: pravove stanovyshche ta natsional'na dyskryminatsiya (za materialamy periodychnykh vydan')* — Ukrainian folk teachers in Galychina on the border of XIX — XX of century: legal position and national discrimination (after materials of magazines). *Naukovi zoshyty istorychnoho fakul'tetu L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka. Zbirnyk naukovykh prats' — Scientific notebooks of historical faculty of the Lviv national university named after Ivan Franco. Collection of scientific works*. 7. p. 191–200 (in Ukrainian).
7. KRAVCHENKO, U. (2010). *Zapysky uchytel'ky — Messages of teacher*. Lviv: Apriori (in Ukrainian).
8. LEV, Kh., FILEVYCH, N. & LEV-MOLODSHYI, V. (eds.) (2000) *Nahirni, Levy: istoriya rodyny. Statti, spohady, naukovi rozvidky, arkhivni materialy — Nahirni, Levy: history of family. Articles, remembrances, scientific articles, archives*. Lviv (in Ukrainian).
9. LEV, Kh., FILEVYCH, N. & LEV-MOLODSHYI, V. (eds.) (2000) *Nahirni, Levy: istoriya rodyny. Statti, spohady, naukovi rozvidky, arkhivni materialy — Nahirni, Levy: history of family. Articles, remembrances, scientific articles, archives*. Lviv (in Ukrainian).
10. BARVINS'KYY, O. (2004) *Spomyny z moho zhyttya — Remembrances from my life*. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).
11. BARVINS'KYY, O. (2004) *Spomyny z moho zhyttya — Remembrances from my life*. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).
12. SHAKH, S. (1955) *L'viv — misto moyeyi molodosty (Spomyn prysvyachenyy Tinyam zabutykh L'vov'yan)* — Lviv is a city of my young years (Remembrance is sanctified to Shadows of forgotten L'vivyan). Myunkhen: Publishing house «Khrystyians'kyi Holos» (in Ukrainian).
13. KHARYTON, V. (2010) *Pokutyany: Literaturno-dokumental'nyy dyptykh: U 2-okh chastynakh — Pokutyany: Literary-documentary dyptych: In 2 parts*. Snyatyn: Prut Prynt (in Ukrainian).
14. FEDORAK, I. (2009) *Miy shlyakh — My way*. Snyatyn: Prut Prynt (in Ukrainian).

15. SHUKHEVYCH, S. (1991) *Moje zhyttya: Spohady — My life: Remembrances*. London: Ukrainian Union Publishing Publication (in Ukrainian).
16. ZAKLYNS'KYY, R. *Spomyny — Memories* [Manuscript] Fund 48. Case 15. p. 4. Viddil rukopysiv L'vivs'koyi naukovoyi biblioteky im. V. Stefanyka — The department of manuscripts of the Lviv scientific library named after Vasil Stefanyk. Lviv (in Ukrainian).
17. SADOVYY, I. (2003) *Bezimenni pluhatari: Povisti, p'yesy — Nameless ploughers: stories, dramas*. Kyiv: Veselka. Publisher Olena Teliha (in Ukrainian).
18. LEPKYY, B. (1991) *Tvory — Works*. Kyiv: Dnipro. Vol. 2 (in Ukrainian).
19. LEPKYY, B. (1991) *Tvory — Works*. Kyiv: Dnipro. Vol. 2 (in Ukrainian).
20. ZHURBENKO, L. (1909). *Filyister: podiyi z rodynnoho zhyttya — Filyister: events from domestic life*. The circulation of Ukrainian -Russian Union of Publishing (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 11 жовтня 2014 р.

УДК 94(477.2)

В. Л. Цубенко

**ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ НОВОРОСІЙСЬКОГО
(ХЕРСОНСЬКОГО) ВІЙСЬКОВОГО ПОСЕЛЕННЯ КАВАЛЕРІЇ
(1817–1857)**

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, 65029, Україна

Цубенко Валерія Леонідівна, д. і. н., проф., завідувач кафедри
українознавства, e-mail: Valeriya-77@yandex.ru

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі розвитку історичної науки проблема військових поселень кавалерії в Україні вимагає неупередженого вивчення та правдивого висвітлення. Метою даної публікації є дослідження питань розвитку військової організації та бойового використання Новоросійського (Херсонського) військового поселення кавалерії. На базі широкого кола архівних і опублікованих джерел встановлено, що військова організація становила загальний для кавалерійських частин поділ на ескадрони, полки, дивізії. Новоросійське військово-поселення кавалерії складалося із 12